

1925 Чылда
үндөзүлгөнгөн

№ 159 (14659)

1991 чылдың сентябрь 24, вторник

● Садар өрттө 20 көп.

«ҮЗҮКТЕЛ ЧОК КЭЭП ТУРАР»

Шаг-шаа-биле турбас джир болгай. Шынап-ла, ил-дыр-дыр үнөңгө эскерилген-биле колд эконоимиктиг хоо, дууралдыг түлөспөдө бистин амьдыралыкта хөдөөсүгү талаалар хой апарган. Ол дугайыш кижиликер ажит-чакыт чогу-биле бижиш турар. Солуннар ону кал, бээ-биле чырыдып, чоң-га дыннадып турар. Ылангыч күсү дүжүт ажаалдааның үеинде безин удуруланышкык тургуштар тыттып, тургуштар бээр апарган. «Көдээ» ишчилерин херээ чүд, таразын, картофелин, ногазын боттары ажаал-ла алыр ыйнаан. Оларга дуулашкан херээ чүд боор» дээн хөөнөр бар. Ындыг бодаларны чамдык анаа-ла алгыш, микрофон тууду алгаш, чонун өмүзүнөндө боудун чалгылач, буудалык күзелин илередикээр ийн-чангыс улустан дыннааш, хөмүрүм өжүп, хөмүрүм карарып боор чорду. Ша-ла ындаг бодалга алгыш, чамдык автотранспорт буудурулгелерин удуручулар мизина-техника-биле колхоз, совхозтар чогур үеинде эки хандырабын бар, оларга боттуг дуза чедирбей, ара соксап, азы уукудларын турар бээр таарыгалар база бар. Дүжүт дээр бистин чемияс, бистин ишти жүжүт-биле бугуруп, ажаал алдырыс хөдөөсүгү. Ону кылырда сен, мен деп турган херээ чүд боор. Кызылдан тараа сайгар базазында тарааның өш-шынгы хылаар лабораториянын даштында чамдык-да машина көзүбөс боорга, ба-жымга ындаг бодалар кирип

чораш. Шаг-ла болза амыр чүве-ле болгай. Колхоз, совхозтарга үстүкү черлерден дүжаап каар: дүжүт ажаар хуусаан бо, оон эрттирбес сен, күрүнеге дүжаар таразы хемчээли бо, ажырыпсыз а-алдарга, орден-тавыяга чедер сен деп каар. Ынчанга каарга, бүгү күш өлсө каар туттунар. Тараа сөөктөн машиналар база ындаг: тараа сайгар пункт-лар, баазаларже үзүк чок, дүжүт дивес шуужуп кел-ди. Ам ындаг чүве кайла боор. Тус-тус кижилер, бүдүн-бүдүн коллективтер, ажал-агылар болуну дүмүтүп бо-дот ажилдаар, аралыг-ла болза, боудун карманын баштай дөртөйт доларуу алырын кызылар мынагы. Че харын, оларны шоодуп, кы-жырып канчаар, ол дээрже кижилерин арын-чууру-дур. Оон ындаг боудун бүдүргөн продукцияны коллектив бү-рүзү боуду баш минип ча-рыглаар, ажыглаар болу берген. Ынчанга план күдөдирин хойулу эвес апарган. Ам колхоз, совхозтар бүдүргөн продукцияны удурутууге орнаштар тараа дүжаар база күрүне чамгы күдөдир болу берген. Е. А. Паруни таймырла-ды, Ынчанга бо чылың чүг-ле Кызылдан тараа сайгар базазында колхоз, совхозтар-дан иштил-биле 20 муң хире тонна тараа кирер.

Тараа бо чылың кайла-даа эки үгөн. Ынчанга чамдык колхоз, совхозтарны удуручу-чулар, тускай эртемнигери ажаал алганы дүжүдүн ар-тыкшылы хуу кижилерге са-дып-саарын база бодал ту-рар. Ол черде эки-дир. Кижилер тарааны соктап-даа чигейлер-ле, мал-маганын-даа, лага-жун-даа чегерей-ле. Тараадан алыр дүжүт көйөй болган туум, өскөрү чугаалаарга, оон тараа хула-зыр пункттарже, күрүне шыгжамырыне кирери эде-рилген туум, кижилер-даа тоду-догаа болуу, ажил-агылдардаа акша-көпөктөй алаар. Ынчанга ону чидирит чокка ажаал алгаш, четчири-биле кур-лап, шыгып алыр херек. Шагыр-оол ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: Чалааның чолачымы Буян Күжүгүт өрттөн хунерде Чөөн-Хемчикте Чыраа-Бажының күсү дүжүт Кызылга бир дугайында эжкел-ген. Эрестиг чолачы он тонна эки шынарды кызыл-тасты сайтарыла бааза-зынң деңизинге деңизеткеш, ында делгем шаңга төккөн.

Ол Кызылдан чамарда орук кылы-рынга ажааллаа чуурган сай чүдүрүп алырын дыңатты. Ынчанга ыраак орукка оң машиназы курут чорбас. Чыраа-Бажың дүжүт Кызылче шалпыкын чедирерин ол ам-даа улам-чылаар.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ ФОТОСУ.

ДУЖУТ-91 БААЗАДА—КУРУГ

Кызылда ногаа баазазында бо хунерде чедер бээр бола-дыр, пат-ла кайгап каар сыйлар. «Таптаашкыч» үеиниң чылдарында картофель, капуста, огурец дээр еске-даа ногаа аймааның агаартыныс кылдыр сагындырып чоранын шыгжар чери мырнай куп-курут. Бети-ле дие, мзон ааа чоранын сентябрь 19-ту хунунде ындаг чорду. Республиканың шунту совхозтарын бо чылын тарыч естүргөн картофель, капуста-зы, огурец, помидору та кайда шыгжатынган чүве ирги? Ам дээрине бо баа-задан еске, ногаа шыгжар бааза тутунмаан-ла ышкыш чүве болгай. А ногаа бааза-зынга шыгжар дүжүт бар, ла хире. Республиканың Аг-роулетур авиалинии медал-лерин баугаар алыр бола, сентябрь 16-га чедир 1500 тонна картофельди ажаанга. А картофель бистин «ийги хлевни» дээр-ле болгай. Совхозтар 1500 тонна «хлеб-ти» канчапканары?

Баазаның аймааларын кесип, иштин бакылап кергү-ледим. 5-6 машина чүгү хире морковту көдээ ажал-агы техникуму-биле башкы училищениң сургууларды эки-экилеп кирип тур турлар. Картофель шыгжар аймаалар-лар мырнай кургу болду. Чүгүле 7-8 аймаарда чангыс машина хире картофельди хөрүн-биле катат экеп төп каан чыдыр. Ону көргөш, кижиниң сагыны дүвүрөй бээр чорду. Бүдүн Кызыл хоорай-ның чуртакчылары чангыс-ла борбак машина чүгү кар-тофель-биле канчап кыш ажаар улус боор бист. Таан кайыма! Немей сөөртүп өскөдөр ыйнаан.

Ногаа аймаа болбазыра-дып шыгжар чех баазада бар. Амгы үеде ында баазага кирген хой эвес ногаа аймаа дү-зап турар. Бо чылын но-гаа аймаа өрткөн чылдында-дан өзөштин дуураа деп шит-тирлээн. Оң чылдагына, бир талааында, ногаа аймаа-ның өзөжиге, еске талааында, өрткөн чылын дуураа ногаа аймааның чамдыгынын садып-саарып шыдаайн барган чү-ве-дир. Чыңаларже, 30 тон-на хире дуураа напустаңы үн-дүр бижирип ужура таварыш-кан. Садып алычылар ты-вылбаан деп чылдаган арай чигиничи шыкш кылдыр сагындырды. Кызылдан но-гаа баазаның дуураа ногаа аймааның адыны ында-ла эки эвес деп чүве бистерге, садып алычыларга, шагдан

тура билдингир-ле болгай. Са-дып алычыларын тызыл-байн барганын чылдага-ны ол-даа боору чалавас. Ду-заан ногаа аймааның шына-ры экижидер сорулга-биле бо чылын чех докарлардан аныкта, ону 3 дүрүн шит-теринге база дуураа деп шит-тирлээн. Бир эес оң шынары шыгжамарга чыла басыраас болза, келер чы-лын шилдерге ногаа аймаа дуураарын көүдөдир. Бо кү-зүн 1900 килограмм ногаа помидору, 6 тонна арбузту, 160-180 тонна напустаңы дээр еске-даа ногаа аймаа дуурап алырын планнап, Планиртанын баугаар хемчээлдиг ногаа аймаа ду-зап алтар деп буурул чех-тин ажалдачыларында чок болду.

Ногаа аймаа шалпыкын ажаал, курлавырлап алыр талазы-биле оперативтиг штаб тургустунган, ону республи-каның Министрлер Чөвүледи-ниң Даргазынң оралакчызы В. А. Паруни удурут тур-рар, ол штаб хунун-не кез-жээкиниң 5 шаң үеинде баа-зага хурадал турар деп ме-дээ биске келген. Баазага мзон чоранын хунде ногаа аймаа дүргөн ажаал алыр дээр ажалды барааны ааа билдиртес чорду. Ногаа ай-маа чүдүргөн машиналар-даа көзүбөс, а аймаалар куруг дээрин үстүнде-ле бижиңди. Республиканың үнү чок урут-лар школарыны башкызы келди. Баазага кирер ужу-рул картофельди ховудан барып казып алыр дээр шо-лангыш башкылары, өөреникчи-лери чорупкан, а баазанын талааында ону чөпшээрэн документтер херек чүве-дир. Ол документини кылып бээр ки-жи бир шаң хире үе иштин-де баазага ту-г-баазаның ажалдачыларынын аралы-дан тызылбады. Мен чоруг-жемге чедир ол башкы баа-

заның даргазын манап олу-руп калды. Та манчаанга? Оперативтиг штаб ажалдап турар черде безин оператив-тиг ажалдын кандыг байдал-дынын чыкээ бо-дур. Ону көргөш, кижиниң сагынынга мындаг болал кирер чорду. Мурунку чылдарда ногаа баазаның ногаа аймаа эде-дере курлавырлап ал турган, Ынчалдаа-да оон шынары баксыраас кылдыр кадала-лап шыдаан келген. Эр-тен чылын суг болза, хой картофельди баксырадып, ону үндүр бижиш, чин өрткөн-би-деш кызылмарга саткан. Баксыраан картофельди баа-зын дөксөдөрүне өрткөн чааын контейнериң адыры-биле аймаалардан үндүрүп каан турду. Картофель хер-жээк кижилер чүгөр шына-рың картофельди шилди ал-ган-даа, а хой кезин үндүр бижиттиген.

Бир талааында, бо күзүн баазага ногаа аймааның кир-бейн турар, алызы барып, эки боору-даа чалавас, Багай ажаар болза, домей-ле үрелип каар болгай. Оон орунга совхозтор, колхозтар өстүргөн дүжүдүн боттары хереклек-келерге садып артыканын, бир эес шыдаар болза, эки шы-нары кылдыр шыгжар ап, кышкы, чакы, чалгы үелер-де чоңа саткай-ла. Бо хунерде хоорай, сурларын чуртакчылары совхозтор-би-ле дүгүрүп ап, картофель-ди шөлдөн казып турар-дыр-лар. Бир эес ногаа аймаа бүдүрүп турар ажал-агылар боттарынын бүдүргөн продук-цияны боттары садып-саа-рып, кадалаан шыдаптар чү-ве болза, ногаа баазанын херээ бар бе?

Ынчалдаа-да Кызылдан но-гаа баазанын аймаалары-ны бо күзүн куруг турары-дыла дуурунчиг-дир. Шагыр-оол МОНГУШ («Шыны» корр.).

БУРУУ ЧОКТАРГА МӨҢГЕ ТУРАСКААЛ

Үндөни-барымдаа чокка 30-40 база 50 чылдар эгесинде массалыг репрессияга таарышкан, өлүрт-кеп актыг кижилерге тураскаалды Кызылга тур-гузар дугайында догдалды Тыва Республиканың Министрлер Чөвүледи эрткен чылын хулаан алган.

эки тура нитилелин, улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күсүдичи номиндичи төлөөкчилери кирген. Тураскаалды төлө-вилелерин жюри кеңигүне-ри бүгү талааы, ханы сайга-рып, чугаалайын көргөн түн-нелинде, Тыва Республи-канын чуркучулар өвилелин башкаар чегиниң даргазы, кулпытөр Т. Ч. Ондарын жо-руте кирген ажалын кон-курстун тилексинде кылдыр

санааш, орта үндөилеэш, ту-раскаалды кылырын дугу-рушкан. Тураскаалды төлөвилелин автору Товарищты Чала-мбавичиге ужурашкан, ол кандаг утканы илередип ту-рарын сонугурап айтырган мен.

— Конкурста тураскаалдын ийи хевириниң төлөвилелин кирген кижини мен, Оон би-рээзин — турар кижилдиг эс-кири хулаан ап, анаа багай эвес үнелелди берген — деп, ол чугаалады. — Ыла тыва кижиниң оху-хевирин көр-гүсүн: тыва тоңуг, кадыг илтиг, дөңгүр баштыг... Оон арын-шырайында, чүдү-

руктарында репрессияга та-арышкан кижиниң илдини, чанып-сынып чогу, дүжүт берээзин, алтыг шың ка-жан-лаа тилээринге бугу-ле, нарже-дериң үлгедиге удуу килекин көргүсүн. Оон ангыда, кижиниң амыл-ралыкын үнеленин бойду, чер-биле тудуш сырыл ха-рызаалыкын ыла база кер-гузүп турарын автор демде-ледим. Тураскаалды шунту-куткан тургузуптарга, оң дөрт талааында (мурнуулаң, артындаң, хажымындаң) көрөг, үстүнде айткан оу-хевир өскөрибес илереп ту-раа кылдыр ону чогааткан. Тураскаалды бедин 3,5

метр болур. Москвага төлө-вилелди РСФСР-ниң Култура министрствозунуң эксперт чөвүлелиниң кеңигүнеринге көргүзүп, баулут шынгыш шылаалыны ол эрткен. Сай-гарыла соонда тускай эртем-ниглер ажалга эки үнелелди берген болган ону кылдыр чөпшээрэн, Оон биле чеге-лештир чамдык сүмелерин, саналдарын авторга берей, ону эде кылган болган ам-ла ажалдап турар. Чокку хунерде Т. Ч. Ондар Моск-вага барган, тураскаалды төлөвилелин шуут кылып доо-зар.

Оон соонда Москвада Мы-тищиниң уран шуткула бу-дүрүлгезинге тураскаалды ху-лурден шуткуп кудары кор-дунген. Тураскаалды кылып доо-каш, ону тургузуп каарга, оон чанынга плиталарга ак-тыг чеге олургуненинги фамилияны, адын, адаанын ажал алың үнүктөр-биле би-жиш каар.

Тураскаал Кызыл хоорай-ның кайы кудумчузунга ту-рары амдыында үе шит-тирлеттинген. Оон дөксө-кээр кайы хире черин ээле-тп ону канчаар наастан шиммезин архитекторлар ажалдап кылып турар.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Совет Социалисттик Республикалар Эвилелиниң Дээди Советиниң чаа составынң сессиязын чымылдар дугайында
СОВЕТ СОЦИАЛИСТИК РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫ
«Шыны» үе-чалазында ССР Эвилелиниң күрүс эр-те-чигеризиниң болгаш эртел башкарылганын ортанын-ды дугайында 1991 чылдың сентябрь 5-теги ССРЭ Хоорай-дууруга дүжүтүр база республикаларын саналдарын бары-даалап көргөш, доктааларын бола:
Совет Социалисттик Республикалар Эвилелиниң Дээди Со-ветиниң чаа составын сессиязын бирги хуралын 1991 чылдың октябрь 8-те Москва хоорайга эрттирерин док-тоотур.
Совет Социалисттик Республикалар Эвилелиниң Президенти М. ГОРБАЧЕВ.
Москва, Кремль.
1991 чылдың сентябрь 21.

ССРЭ-ниң Күрүс чөвүлелиниң чанынга Шериг реформазын белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле комитетти тургузар дугайында
СОВЕТ СОЦИАЛИСТИК РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫ
1. ССРЭ-ниң Күрүс чөвүлелиниң чанынга Шериг рефор-мазын белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле комитетти тургузар.
2. ССРЭ-ниң Күрүс чөвүлелиниң чанында Шериг рефор-мазын белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле комитеттин даргазына армия генералы Константин Иванович Кобецки томулар.
3. Комитеттин бүрүн эртелерини, организастыг структура-зын база материал-техниктиг хандырылганын дугайында саналдарын кирип хевирин ССРЭ-ниң Күрүс чөвүлелини чанында Шериг реформазын белеткеленин болгаш эрти-рериниң талазы-биле комитеттин даргазыга дагыт.
Совет Социалисттик Республикалар Эвилелиниң Президенти М. ГОРБАЧЕВ.
Москва, Кремль.
1991 чылдың сентябрь 21.

ССРЭ Президентииниң чанынга
Политиктиг консультативтиг чөвүлелди тургузар дугайында
СОВЕТ СОЦИАЛИСТИК РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ АЙТЫШКЫНЫ
ССРЭ Президентииниң чанынга Политиктиг консультатив-тиг чөвүлелди тургузар.
Совет Социалисттик Республикалар Эвилелиниң Президенти М. ГОРБАЧЕВ.
Москва, Кремль.
1991 чылдың сентябрь 21.

Россия парламентиниң сессиязын
МОСКВА, сентябрь 20. (СЭТА-ның парламент корр.) РСФСР-ниң Дээди Советиниң сессиязы кризиске уду-программаны болгаш Россияны кедээзин катат тургу-рунның программанын ботандырап талаа-биле Россия-нын чазанын ажал-чорудулазын чедимче чок деп са-наан.
«РСФСР-не социал-экономикай байдал дугайында» ху-лаан алдынан доктаалды Россия Президентииниң РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелини хуу составын «РСФСР-ниң улус депутаттарының Смедилериниң болгаш Дээди Советиниң хоюдуларынын болгаш доктаалдарын күс-селден хандырадыр турар удуручуларын эрге-ду-жаалдарындаң чаладыр сорулга-биле» эде көөрүн са-налдан.
РСФСР-ниң Президентииниң эгелеш, тус чералми-нистрацияларын удуручуларынга чедир — хоюлу-жуудуга болгаш күсүсүн бүгү күрүне органиалыг-күсүсүн эрге-чагырга органиаларын хевирлеп тургузарын Чая чыл байырлаатын чедир дооарын болгаш олар-нын даштын ажалдаарынга байдалдарын хандыраын дааскан.

Президентиленер Даг-Карабахта чоруп турары

СТЕПАНАКЕРТ, сентябрь 22. (СЭТА-ның тускай кор-респонденттери). Ол хун Кызылдан 8:30 шаңга Ганджидин Степанакерт шериг вертолеттарга Борис Ельцин, Нурсултан Назарбаев болган. Аза Муталибов олар чедер берген. Россияны, Кавказтынн база Азербайджанын президентилерин болгаш оларын улеп чо-руур кижилерини аэропортка Даг-Карабахтин, Оша бай-дал чарлаан дөксөдөрүнги командатуразынң удуручу-лары, албатын еске-даа кижилери уткан. Оларны он-он муң кижилерини уткуп турган Степанакертке келген дораан алычлар төлөвилеттинген программаны күс-сегирине кирипкен.
«Бис чүгө чалгыс сорулалыг келген бис. Хан то-гүшүнүгү соксаан, кижилер тайбын, чаагай чурттаан, ажалдаан дээр бүгү чүвени кылыр бис. Чөрүлдэни уламчыларын күзеп турар кижилерге «Болуң» деп чу-гаалар үе келген»—деп, Борис Ельцин шөглө ужура-жышкынын үеинде медгелзэн.

Азербайджанын Компартиязынң обкому турган бажыда ДКАО-нун оргомикетинде чоран соонда, аал-чылар улус депутаттарынын област Советиниң күсүсүнги комитетинге барган. Аза Россияны, Кавказтынн пре-зидентилери, Даг-Карабахтин удуручулары, армян нитилелинги төлөкчилери киришкен чугаала-жышкынынар болган.

«Шын» солунуң редакциязынга

1991 чылдың сентябрь 19-та, № 156 «Шын» солунуң бирги арынга Эрэн район Советиниң президиумунуң ме-делелин харааны бээр (кызылбай, эскертпей) чөп-шээр көрүр.
Тыва Республиканың Са-йыттар Чөвүлелиниң Даргазы Ш. Д. Ооржак-биле жу-риалар ужурашп турар үеде, өскө журиалар-биле бир-деге, айтырлар салып тур-ганын шын. ССРЭ-ниң Жу-риалар эвилелин кескитчү болганда, кандыг-даа айты-рыгын салып кым-даа хо-рууаң. Үмүзүң көдүргөн Яна-стын бугурун безин жури-алар калың-даа айылдыг айтырларын салып турган болгай. Анаа мен үндөсүн чок чүгү болуп тың турбаан мен. Удуруччу кижиге ийи айтырты салдым.
«Массалыг информация, сол-лун, сеткүүл үмөстөй берген-де республикада кандыг-даа айылдыг хон-чип, дидир-дидир» тарап турар-дыр. Экин районунуң улус-чу депутаттарынын чы-гынга ук район Ты-валы дөксөдөрүнүн үнө-рин дугайында айтыр-салымын турган-дыр. Ынган ий-формация силерде бар бе,

СУНДУЛУГ УРУГЛАР

Социал-кижизидилге болгаш школа-ОРУК ИЗЕТТИНГЕН ДЕП БОЛУР «Школа-микрорайон» социал комплекс

Нинти билг школанын реформазын эгелдигинден бээр чеди чыг эркен. Күзгүнчү түнүлдери ол бербээн. Ындыг болганда, өөрдилге-кижизидилгелг ажалдар чорудар чаа арнаыч бирээ болза, социал педагогика бо чүа өөрдилге чылында ажаллап кирипкени болур. Солун, чаа чүе болза социал байдалды педагогика-казынчы башкыларын амылдайла баштайгы башкыларын эгелзени-дир. Шенелде (эксперимент) «Школа — микрорайон» деп адаар социал-педагогика комплексти системаны ажаллап эгелзени бо, өөрдилге-кижизидилгелг ажалдарын эрги системаны үнденин-биле солунурага ол илг болур ужурулг. Ону Педагогика эртемнерини академиязын удуртулгазы-биле чорудуп турары-дыр.

Школанын амгы ажаллап турар бүтү байдалдарын эржирзени, ону ыччангаш эрги школа дээр. Шах ыччаар дегейленген методикалыг, арга-сүмелдер ажаллаары ам болдунмас болу берген. Школа-да чаа чүлдөр дугайын ада-нелерге, төрелдерге, черле мычаш чонга таныштырып чугаалаар сорулга-биле мону бижин олур мен.

Эрги система үзенинде башкы кижинин ажалы дээрде колдан малдын калдарызын ышкан, оон менди-чагай болурунга илдеген, бүгү-нүнтин албан ортумак өөрдилгенин ык сагып, күөсепти, бүгүдени диги-биле шупту эртемгерге тулдуур-долдур шингээтирер, өөреникчилерини бот-хууда сонургалы-даа, арга-шынээ-даа, аажы-чап-даа, калдыкшынын онза-тайы-даа, черле ычаш ки- (личность) — угаан-сарылыдыг амытан деп чү-вен чедир барымдалааваа-чоран би. Башкы күжүр чөпшүлү кедегейле ча-гыт-дугаар методикага бараан болгон, оон кулу, ал-батызы бооланда, өөреник-чилерин билин чотуур делденен куду-даа бол, диги-биле ортумак эртем-нин шынзылазын дооук-чуларга мулдурулап бер-геш, кулак чып олурган. Башкы база кижиге болгай. Ыччалла-даа...

Чыынчак кыг-биле чыггас, шаг-шаа-биле тур-бас деп, чон мерген уга-нын болган. Чаа 1991-1992 өөрдилге чыгы эгелде берген. Шагын итегелдигини дүштүр бөгүнгү школа эле тургустулуп, чаа ме-тодикаларын кирип олго-лоон. Тодаргай чикек, «Школа — микрорайон» деп социал комплексти Хову-

Иле. Бистер ажаллап чорувуста үе бир алгы. Ажал-ишчи херээженер эр улустан дудак чок, дегне ажаллаар чордувус. Ажы-төлүсү ийн-ле ай челерге, ажаллап үе бээр. Нинти итегелде мындыг турду. Ажы-төлүсү чынын ора эвес. Ажалдан келген, бажынын чымышты ижиче пымын кириптер болгай. Чан уруун удулп кааш, ол казында бажы ажалынын чүдүгө-даа четтигерин кызылар. Чам-дыкта тоттур чегирин кааш, ийнэ сап, тараал хооруп, алгыт эттеп азыр сен. Чок-ла болза элэди ажы-төлүсү чап уруугу карагалдыр. Шах-ла мындыг чымыштыг ажал-ишке ажы-төлүсү өстү-рүп, кижизидил чордувус.

Элэди уруулар ада-незиниң чанынга чорту ажалга ча-чыга бергилээр. Өөренир үе келтирге, оларнын өөрдилге-зи дээр карак кылар турду-вус. Шынап-ла, багай эвте эртем-билгилг оолдар, кыс-тарын өстүрүп келдиныс. Амгы үе магалыг-дыр. Чазактын чингелделери долдуз-биле четтирип ора. Харын-даа ажы-төлүсү 3 хар-га чедир зоруктуу азырап азыр аралыг. Бир эвес чаптып азы некин кадык кошкак болза, эчкенин берген сүмези-биле база олуруп болур. Бо дээрге чазак-л не болгаш чаштар дээр бир улуг сагыш са-дыкшынын ачызы-дыр. Ийде, не херээженерге шах мындыг чингелделерин

бараалдагы турарынын бир кол соругазы — келир үе-нин салгачыларын кан ка-дык өстүрүп, кижизитени дээр ол деп санап турар-бис. Не кижиге бодунуң сал-гачызын кан калык болурун канчап күзөвс бээр. Ыччангаш илерини ажы-төлүсү мурунга ха-рысалазы канчаар-даа аажок бедик.

Бистер он ажыг ажы-төл-дү өстүрүп, кижизиткен ил-ер бис. База өскелер деп, чазактын шапалын четти-рип, чингелделерин хире-ша-биле көрүп келдиныс. Нениң медальдарында эл-ден чор бис. Радиога азы телевидение-даа дамчыштыр Маадыр-нелерге оочур чок

Маадыр-нелер: Долзан КҮЖҮГЕТ, Чынар ИРГИТ, Д. ОЧУР болгаш өскелер. Тээли суур. Бай-Тайга район.

«Тыва электроника» эртем-бүдүрүлгө хаттыжымын Красноярский политехни-ческий институтуна Кызыл-да филиал-биле казы даразын-ла тускай эртемгер азы-бисе төкөлдүг ай хуусалдыг кур-старын организациялап турар-тускай четкилерин (берке узур камгалал, телефон, се-ктор харылдазы, шак сеп-тэрини) элтикени, хынала-хемчичи приборларын, ав-томатиканы болгаш теле-механиканы элтикени.

Хуу кижилерин өөрдилгени, төдөдир 70 рубль, бүдүрүлгө черлеринде болгаш органи-зациялардан колгенинени — 200 рубль. Курсту чедикшикниң доо-скаларын каттыжымын ад-миларына ажал-биле хан-дылар. Курстарын четкележирин бугуар кичээлдер бо чыда-ны октябрьга эгелээр. Таймалыр алмыр-Силе 3-49-60 дугаарлыг телефон-у ажаллап болур.

Улус депутаттарынын Кы-зыл хоорай Советиниң куусес-ки комитетиниң 1991 чылдын сентябрь 10-да шийирткен үнелээш, бүдүрүлгө арты-чыларын, бажы ботур, ки-рээдигин, кургаг бугу болгаш бон сикет аймаан Кызыл хо-орайн деискээрине өрттеди-ри хорутулг. Ол чүдээди өрттөткенинден үлгүн ыш аагары база хирелендир, бойдуска хораны чедирип ту-рар.

Таймалыр алмыр-биле бой-дус камгалалын комитетини-де 3-48-87 дугаарлыг телефон-у ажаллап болур.

«Тыва агролетурспеймон-таж» трестин бүдүрүлгө-тех-нологутту комплекстани эр-те-диге даразында ажалдык-чы-лар херелеттинип турар: комплекстани калдызын начальниги — шалын 430 рубль; механик — шалын 350 рубль; материалдыг бөлүктүг бух-галтери — 345 рубль; фактура бижикчи — 210 рубль.

Каваралла, чыла ажалдыг түнелерин барымдалаап ак-ция панналыг. Ажылы алба-ны автобусу-биле чеди-рет.

Кээр чери: Кызыл хоорай, Островная кудумчуу, 22. № 10 автобус-биле чедер. Автобус доктлар чери: Туугужулар сууру. Телефоннари: 4-13-78, 4-13-79.

Тес-Хемде Берт-Дар ортумак школанын ажалдан бөрү 50 чылын 1991 чылдын ок-тябрь 5-те демделээр. Школа байырлагына кижир-биле оон дооукчуларын болгаш анаа ажаллап турганын чылап турар.

Профвэллдерини спорт инитилдерини Тыва об-ласть чөвүдөлүгүн төгерик тамазы чиккенин барым-далааш, ону күш чок деп санаар.

СЕНТЯБРЬ 24 ТЕ «НАВЫРАЛ»: «Сезар и Розалия» 10.00, 12.10, 14.20, 16.30, 18.50 шактарда. «ПОНЕР»: «Транж-Ван-ти» 9.00, 10.10, «Дичи» 12.00 «Восточный коридор или Рэкет по...» 14.00, 16.30 19.00 шактарда. «КАА-ХЕМ»: «2 сентября» 13.20, 16.10, 19.00 шактарда. «ВОСТОК»: «Воя все-ленкой» 15.00, «Сестрички либерти» 16.40, 18.30 (узат-кан) шактарда.

Чарлалар бюроз телевидение

СЕНТЯБРЬ 24 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 6.30 «Эртен». 9.00 Уруулар-га дамчыдыла (Француз дыл кичээли). 10.00 — 11.05 «Марюс». Уран-чечен теле-фильмин баштайгы көргү-зүү. 2-ги сериясы. 14.30 «Телемист». 15.15 «Кудушукун». Уран-чечен теле-фильм. 16.20 «Горина» ансамблдин көргүзүү. 16.35 Россия тараачынарын салым-чолунд дугайыда теле-фильмин баштайгы көргүзүү. 17.05 Цирк. 17.40 Чемпионнар-биле кады. 17.55 «Урууларын музыка клубу» 18.25 «Блокот». 18.30 ТМА. 18.45 «Уе-чала». 19.30 Сонургактарга. 19.45 Позиция минуталары. 19.50 «Марюс». Уран-чечен теле-фильмин баштайгы көргүзүү. 2-ги сериясы. 21.00 Информастыг программа. 21.40 «Павел». Телефильмин баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги серияла-ры. 23.30 — 01.00 Технастар. 01.00 ТМА. 01.15 Билжилар-дан медээлер. 01.30 Епископ В. Розинко-биле беселелер. 5-ки дамчыдыла. 01.50 — 02.55 «Марюс». Уран-чечен теле-фильмин баштайгы көргүзүү. 2-ги сериясы.

программа. 21.40 «Павел». Телефильмин баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги серияла-ры. 23.30 — 01.00 Технастар. 01.00 ТМА. 01.15 Билжилар-дан медээлер. 01.30 Епископ В. Розинко-биле беселелер. 5-ки дамчыдыла. 01.50 — 02.55 «Марюс». Уран-чечен теле-фильмин баштайгы көргүзүү. 2-ги сериясы.

программа. 21.40 «Павел». Телефильмин баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги серияла-ры. 23.30 — 01.00 Технастар. 01.00 ТМА. 01.15 Билжилар-дан медээлер. 01.30 Епископ В. Розинко-биле беселелер. 5-ки дамчыдыла. 01.50 — 02.55 «Марюс». Уран-чечен теле-фильмин баштайгы көргүзүү. 2-ги сериясы.

программа. 21.40 «Павел». Телефильмин баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги серияла-ры. 23.30 — 01.00 Технастар. 01.00 ТМА. 01.15 Билжилар-дан медээлер. 01.30 Епископ В. Розинко-биле беселелер. 5-ки дамчыдыла. 01.50 — 02.55 «Марюс». Уран-чечен теле-фильмин баштайгы көргүзүү. 2-ги сериясы.

ЭРГИМ НОМЧУЧУЛАР!

Тываның аржаан сугла-рынның комплексти болгаш гидреликтиниң шийчилел-дерин СССР-ниң Эртем-денер академиязын Тыва-да комплексти кил-диз үш чылдын нү-рунде чорудуп турар. Ар-жаан — минералдыг суг-ларын черлерин, чикээ, Үш-Белдирин, Тарысты, Бай-Тайганың Шивилини, Чойганын, Улаатанын, Уур аржаанын (Ажыг-Сут) болгаш өскелерин-даа «Шынны» хөй номчу-чулар билер. Ол аржаан суглар черлерин хөй ну-руузуң дугайында СССР-ниң Эртемденер акаде-миязын корреспондент кижигун Евгений Виктор-ов Пиннекерин 1988 чылда Кызыл парламент-тан «Тыванын минералдыг суглары» деп номунда элээп тодаргай бижжэн. Ол ар-жаан сугларга эменирни адыа ажыктыг, а соора эм-ненир болза, кижиниң на-дыкшылынга, харын амы-тынынга айылдыг дээрзин өртөмдөн айткан. Минералдыг сугларга ха-маарышпас болгаш ижер аржаан сугларын чон база ажаллап турар. Ол суг-ларнын аржаан — эм бо-лур шынары Тыванын чо-нунга шагдап бээр билди-гир болгаш салгалдар азы-биле дамчып келген. Ол дээрде Бай-Тайга район-да Бел болгаш Турайыл, Мөңгүн-Тайгада Ала-Тайга, Аспаты, Сут-Халде Тос-Баштыг, Дөргүн, Улуг-Хем районда Кара-Сут, Торгалыг, Талдыла Уур-гайлыг (Аргоник), Эрэнде Мөрен, Дарги аржаанна-ры-дыр.

Ук аржааннарын, шы-нап-ла, эм шынарнын азы-эм болбазын өртөмдөн ар-амга чедир тодаргай шы-лаваан. Ыччаарга бо айты-рыгын тодаргайлар төлө-дө, ылаптыг шийчилелдер негеттинип турар.

Ол аржааннарын шы-нары тодаргайлар талазы-биле баштайгы бажыны СССР-ниң Эртемненер ака-демиязын Сибирь са-дыкшынын Тывада комп-лексти килдизиниң бөлүк өртөмдөнери (удуртукчуз химиктиг өртөмненин кан-дидалы К. Д. Аракчаа) Номчукулар немелде ме-дээлерин билер болза, ба-за ол-ла адрести бугуар чорударын дилеп турар.

Тываның аржаан сугла-рынның эм шынарнын өөренип көөргүне дузалар номчукуларга өөрүп чет-тиришкенин илгерилээр ачаар.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Тыва республиканын Ном үндүрер чер, полигра-фия болгаш ном садмынын херектерини талазы-биле курүне комитетини типографиязын, Кызыл, Шетиникин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

СОЛУН-ТӨӨГҮ-ДҮР

«Шын» солун кезек үе иш-тинде үмөйи баарга, хөй са-нын номчуучулар-биле бир ле-мей, сагышын саарыпталып туруп берген. «Чыда өлүр чы-лаа эвес» дээр албан-биле Шамбалыг автобусуна олу-рупкаш, «Тилелге» совхозун-дан Кызылда Парлаага бажы-нынга чедергеш, чамдык журналистер-биле ужурашкан, солунун кезек үе дүргүзүлгө чүгө үмөйи турганын билип алдым.

Кара чаштан чарлып көр-бөзүм — «Шын» солун — Тываның төө-гүзү, эркен, бөгүнгү амы-дыралы-дыр. Иле, шын солун партия рескомунун органы бо-луп, акша-төгерик-биле оон хандыртнып турган болгай. Оон уржунда үстүртөө холгаарлаар, айтыр, дужаар чоруктар, редакцияны удур-тукчуларынга таварып тур-галаанын журналистер ажы-биле миники чугаалаар чо-раан. Бо солун чоңуну солуну дээрин чамдык кижилер че-дир билбейн, оон адресинге «ыдыг-мындыг» дээр хөни-нери Тыва Республиканың Ми-нистрлер Чөвүдөлүгүн Дарга-зы Ш. Д. Ооржак, Дээди Со-ветиниң Даргазын оралак-чызы М. С. Козлов-биле ужу-ражылга үзенинде дынадым. Ол ужуражылга үзенинде сол-унун салым-чолу шийир-леттинген чүе.

Тыва номчуучуларын ымак солуну ам база катан номчу-чуларга арын-шырайын көргү-зүп чедип келген. Анаа өөрү-вейи, ам чүгө өөрүр боор, Бажынынын даштыла поч-та хааржантаан «Шын» сол-уну уштуп алгаш, рес-публиканын нинтиел-полити-ке солунунда чүнү бижээниң өөм иштинге, урууларынга, кымышын-биле номчуп берип тургудалыг. Кижиге национал чоругаалар турар, бодукчу тыва дыл кырыла үнүп турар солунуң канчал чыгып ал-бас боор. Кижиге бүрүзү сол-уну шупту чагыдып алы-рыкче шупту-ла кыгырып тур-мен. Оон-биле кады солунуң агар саны база ажыттыган, ол эки-дир. Рынок үзенинде сол-унуң амыдырал-чурттарын-га акша-төгерик херек болгай. Олче чамдык кижилер акша шилдигерин эгелзени-дир Ону база деткидим.

Берге байдалды шыдажып эртекеш, демур-жуугу чоңуну күрээнге база катан шылап кирипкен «Шынны» журна-листтерине күлө бүгү тала-дыг чедикшиктерин күзөдм. Ыччангаш даразында күзөд-дерини илерики. Солунуң тиражын көвүдөлүг болгаш меделя санында 7 катан үе-нин чедип азыр ужурул бис. Экономика, башкыла, эчки темаларыга тускай арынар-лар үндүрө калдыг чүе? Ол шыкан солунга ажаллап шы-лаар журналистерин артты-галаш, чамдык кижилер шил-дир болза эки ышкан. Сол-унуң журналист кадрлар-биле четтелген соонда, оларнын материалдыг болгаш мораль-дыг айтырларын өөренип көрүп, оларны шынап-мактал-оларын-биле ак-кара чокка чугаа кылдыр болза, черле ажалдык боор. База бир са-залым болза удуз девискээр-лиг районнарга бир шырак журналисти бижылгаар азы харын-даа тускай корреспон-денттерин тургузары күзө-ниг.

Оон ыдаа саазын, бодук чо-гундан солунуң үмөйи баар таварылгалар туруп кээр-дир. Ону бодурубас дээр Тыва Республиканың Министрлер Чөвүдөлүгү чугула хемчегин алыр дээринге бугурусес ар-гам чотуу. База катан ужура-жыл келгенди чоңуну ымак солуну бугула-ла чоңуну болуп артсын дээр бүгү күжүн сал-зын.

Юнелс-оол МОНГУШ. Хоочун бижикчи.

Оюн КОРОДА. Башкы, Хову-Аксы суур.

Тургузукчулары: Тыва Рес-публиканын Дээди Совети, Министрлер Чөвүдөлүгү, «Шын» солунун редакция коллективи. Редактор В. Ф. ЧАДАМБА.

Редакциянын телефоннары: редактор 3-43-34; оралакчылары 3-33-91; 3-34-17; 3-34-26; 3-45-93; КИЛДИСТЕР: нинтиел.политиктиг 3-36-25; 3-34-17; улус депутаттар Советтериниң 3-34-98; 3-41-23; экономика килдистери: үлөт-пүр 3-34-49, 3-36-74; көдөз ажыл-агый 3-41-16; социал айтырлар 3-34-47; улус өөрдиле болгаш культура 3-39-15; медээлер болгаш спорт 3-36-82; 3-41-23; чагаа 3-39-03; оулга 3-34-39; корректорлар 3-34-19; үндүрүкчүлөр 2-27-41; солун келбейн барганда 3-32-75.

Солун неделида 5 катан үнер. Хемчээли 2 парлагга амакы. Тиражы 27097 экз. Чыгар № 964.